

Adam Leszczyński
Dariusz Walencik

OSOBY PRAWNE KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO W POLSCE JAKO STRONA POWODOWA POSTĘPOWANIA SĄDOWO-REGULACYJNEGO

1. Uwagi wprowadzające

Ustawą z dnia 16 grudnia 2010 r.¹ dokonano nowelizacji przepisów ustawy *o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*² odnoszących się do regulacji spraw majątkowych osób prawnych tego Kościoła³. Ustawa zmieniająca weszła w życie 1 lutego 2011 r. Uchyliła ona przepisy art. 62, art. 63 ust. 4-8, art. 64, art. 65 oraz art. 67

Mgr ADAM LESZCZYŃSKI, adwokat, doktorant w Zakładzie Prawa Konstytucyjnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Opolski w Opolu, Plac Kopernika 11A, 45-040 Opole, Polska, e-mail: adam.leszczynski@astor.com.pl
Ks. dr hab. DARIUSZ WALENCIK, prof. UO, Zakład Prawa Konstytucyjnego i Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Opolski w Opolu, Plac Kopernika 11A, 45-040 Opole, Polska, e-mail: dwalencik@uni.opole.pl

¹ Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2011 r., Nr 18, poz. 89 [dalej cyt.: u.o.z.u.].

² Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2018 r., poz. 380 [dalej cyt.: u.s.p.].

³ Zgodnie z art. 1 u.s.p. Kościół katolicki działa w Rzeczypospolitej Polskiej we wszystkich swoich obrządkach. Aktualnie są to obrządki: łaciński (rzymskokatolicki), greckokatolicki (nazywany jest też obrządkiem unickim, grecko-rusińskim lub bizantyjsko-ukraińskim), ormiański i neounicki (bizantyjsko-słowiański). Na temat różnych nazw obrządku greckokatolickiego zob. M. Bielecki, *Stan prawny nieruchomości Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej w latach 1944-2014*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015, s. 15-16. Z kolei na temat rozróżnienia pojęć obrządek i Kościół *sui iuris* zob. G. Wojciechowski, *Status prawny Kościoła sui iuris*, [w:] *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*, red. R. Kantor, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII, 2015, s. 61-77.

u.s.p.⁴ Ustawodawca w art. 2 u.o.z.u. zdecydował także, że z dniem 1 marca 2011 r. znosi się Komisję Majątkową, która zakończyła pracę w dniu 28 lutego 2011 r. Komisja Majątkowa, zgodnie z art. 3 u.o.z.u., miała przekazać ministrowi właściwemu do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych dokumentację zgromadzoną w toku prowadzonych przez nią postępowań regulacyjnych, w tym akta przekazane Komisji na podstawie art. 62 ust. 4 u.s.p.⁵ Komisja miała

⁴ Likwidacji uległo zatem jedynie postępowanie regulacyjne prowadzone przed Komisją Majątkową. W jego miejsce wprowadzono postępowanie sędoworegulacyjne. Natomiast przepisy dotyczące możliwości uwłaszczenia kościelnych osób prawnych (art. 60 u.s.p.), a także możliwości nieodpłatnego przekazania nieruchomości kościelnym osobom prawnym, które podjęły działalność na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 8 maja 1945 r. (art. 70a u.s.p.), pozostają w mocy nawet po zakończeniu postępowań sądowych wszczętych na zasadach określonych w art. 4 ust. 1 i 2 noweli.

⁵ Naczelny Sąd Administracyjny rozpatrywał sprawę następstwa prawnego po zlikwidowanej Komisji Majątkowej. W postanowieniu z dnia 25 listopada 2013 r., sygn. akt II OPS 1/08, LEX nr 1391695 stwierdził, że u.o.z.u. nie zawiera przepisów określających ogólnego następcę prawnego zniesionej Komisji Majątkowej. W żadnym razie nie jest nim minister tylko z tego powodu, że Komisja Majątkowa została zobowiązana przed zakończeniem działalności, do dnia 28 lutego 2011 r., do przedstawienia mu sprawozdania ze swej działalności. Przedstawienie sprawozdania oraz przekazanie dokumentacji i wniosków na podstawie art. 3 tej ustawy dotyczy czynności technicznych, a nie wskazania ministra właściwego do spraw wyznań oraz mniejszości narodowych i etnicznych, jako ogólnego następcy prawnego zniesionej Komisji Majątkowej, która utraciła zdolność sądową w sprawach zawisłych przed sądami administracyjnymi. Tym samym umorzenie postępowań w sprawie Komisji Majątkowej przed Trybunałem Konstytucyjnym oraz jej likwidacja w 2011 r. nie wpłynęły na zakończenie postępowań przed sądami administracyjnymi, które nadal były zobowiązane rozpoznać skierowane do nich skargi. Naczelny Sąd Administracyjny w postanowieniu z dnia 29 stycznia 2015 r., sygn. akt II OSK 687/07, [w:] <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/01A3A764D0> [dostęp: 28.01.2018] stwierdził: „do ustawodawcy należało i nadal należy określenie ogólnego następcy prawnego Komisji”. Zdaniem NSA nie można przyjąć, że brak następcy prawnego Komisji Majątkowej jest definitywny i nieusuwalny, gdyż ustawodawca może wskazać w drodze ustawy podmiot, któremu przysługiwałyby kompetencje Komisji Majątkowej. Nie wystąpiła zatem przesłanka do umorzenia postępowania kasacyjnego w tej konkretnej sprawie przed upływem trzyletniego terminu, o którym stanowi art. 130 § 1 zd. 2 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. *Prawo*

także zawiadomić pisemnie uczestników postępowań regulacyjnych o nierozpatrzeniu przed dniem 1 lutego 2011 r. złożonych do niej wniosków na podstawie art. 62 ust. 3 zd. 1 u.s.p. oraz art. 2 ustawy *o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*⁶. Na podstawie przepisów art. 4 ust. 1 i 2 u.o.z.u. uczestnicy postępowań regulacyjnych, w przypadku których zespół orzekający lub Komisja Majątkowa w jej pełnym składzie nie uzgodniły orzeczenia przed dniem 1 lutego 2011 r. – w terminie 6 miesięcy od dnia otrzymania o tym pisemnego zawiadomienia⁷ – mogli wystąpić o podjęcie zawieszonoego postępowania sądowego lub administracyjnego. Jeżeli postępowanie takie nie było wszczęte, podmioty te mogły wystąpić do sądu o zasądzenie roszczenia. W sytuacji zaś nierozpatrzenia wniosków o wszczęcie postępowania regulacyjnego przepis art. 4 ust. 1 u.o.z.u. stosuje się odpowiednio, z tym że termin w nim wskazany należało liczyć od dnia 1 lutego 2011 r. Tym samym upłynął on 1 sierpnia 2011 r.⁸ Terminy do wytoczenia powództwa przez kościelne osoby prawne są terminami ustawowymi. Niedotrzymanie tych terminów

o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz. U. z 2017 r., poz. 1369 z późn. zm. Termin ten rozpoczął bieg od dnia wydania przez NSA postanowienia o odmowie podjęcia zawieszonoego postępowania z uwagi na utratę zdolności sądowej przez Komisję Majątkową, tj. od dnia 25 listopada 2013 r. Brak działania ustawodawcy w konsekwencji doprowadziło do upływu trzyletniego terminu, o którym mowa w art. 130 § 1 zd. 2 i tym samym umorzenia postępowania w tej i analogicznych sprawach.

⁶ Ustawa z dnia 11 października 1991 r. *o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. Nr 107, poz. 459.

⁷ Zgodnie z art. 110 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2017 r., poz. 459 z późn. zm. [dalej cyt.: k.c.], jeżeli ustawa, orzeczenie sądu lub decyzja innego organu państwowego albo czynność prawna oznacza termin, nie określając sposobu jego obliczenia, stosuje się odpowiednio przepisy k.c. Przepis art. 112 zd. 1 k.c. stanowi zaś, że termin oznaczony w tygodniach, miesiącach lub latach kończy się z upływem dnia, który nazwą lub datą odpowiada początkowemu dniowi terminu, a gdyby takiego dnia w miesiącu nie było – w ostatnim dniu tego miesiąca.

⁸ D. Walencik, *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*, Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, 2013, s. 294.

skutkuje wygaśnięciem roszczeń o kontynuowanie przekształconego postępowania regulacyjnego.

Rozpoznając sprawę, sąd zobligowany jest do stosowania przepisów art. 63 ust. 1-3 u.s.p. Użyte w tej ustawie nieostre sformułowanie „o zasądzenie roszczenia” ostatecznie znalazło wykładnię w orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2012 r.⁹, w którym stwierdzono, że celem tego postępowania jest rozstrzygnięcie powództwa o ukształtowanie prawa¹⁰.

Kilkadziesiąt spraw nierozpoznanych w postępowaniu regulacyjnym przed Komisją Majątkową na skutek wniesionych pozwów przez kościelne osoby prawne poddanych zostało rozstrzygnięciu sądów powszechnych w postępowaniu cywilnym. Od początku trwania tych postępowań można było zauważyć wiele problemów, szczególnie tych związanych z wymaganiami procedury cywilnej i obowiązkiem strony powodowej dostosowania swych doświadczeń z postępowania regulacyjnego do nowych wymogów procesowych¹¹. Należało przede wszystkim właściwie określić stronę powodową, czyli kościelną osobę prawną, która utraciła swoje nieruchomości, a obecnie legitymowana jest do wystąpienia z roszczeniem, a następnie prawidłowo określić samo rosz-

⁹ Sygn. akt V CSK 207/11, [w:] https://mojepanstwo.pl/dane/sn_orzeczenia/12915,v-csk-207-11 [dostęp: 28.01.2018]. Istotną kwestią stało się ustalenie charakteru roszczenia kierowanego przez kościelną osobę prawną do sądu powszechnego. Sąd Najwyższy w przywołanym wyroku stwierdził: „Roszczenie o zasądzenie, w klasycznym rozumieniu tego określenia, jednak nie przysługuje, bowiem w istocie jedynym roszczeniem, z jakim kościelna osoba prawna mogła wystąpić do sądu, było roszczenie o przeprowadzenie postępowania regulacyjnego zgodnie z art. 63, a takie roszczenie ma charakter roszczenia o ukształtowanie prawa, a nie o zasądzenie”.

¹⁰ Por. także wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 8 maja 2013 r., sygn. akt I ACa 880/12, [w:] [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15100000000503_I_ACa_000880_2012_Uz_2013-05-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15100000000503_I_ACa_000880_2012_Uz_2013-05-08_001) [dostęp: 28.01.2018].

¹¹ Szerzej zob. P. Stec, D. Walencik, *Rewindykacja nieruchomości osób prawnych Kościoła katolickiego w postępowaniu przed sądami powszechnymi*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 23-50.

czenie, co nie było na początku obowiązywania znowelizowanej ustawy proste. Wreszcie należało wskazać stronę pozwaną. O ile przy roszczeniu o przywrócenie kościelnym osobom prawnym własności nieruchomości utraconej w naturze, gdyż pozwanym jest osoba, która aktualnie wpisana jest w księdze wieczystej jako właściciel, a także przy roszczeniu o przyznanie odpowiedniej nieruchomości zamiennnej, gdyż pozwanym obecnie jest Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa (dawniej Agencja Nieruchomości Rolnych¹²) sprawa wydawała się stosunkowo prosta, o tyle przy roszczeniu o przyznanie odszkodowania zgodnie z art. 63 ust. 1 pkt 3 u.s.p. problem określenia pozwanego (*statio fisci* Skarbu Państwa)¹³ wydaje się do dzisiaj aktualny.

W postępowaniach sądowych w tego typu sprawach ze swoimi roszczeniami wystąpiły również osoby prawne Kościoła greckokatolickiego, w szczególności parafie. Celowym byłoby zajęcie się wszystkimi proceduralnymi problemami, jednak w tym artykule szczegółowa analiza będzie dotyczyć kwestii prawidłowego określenia strony powodowej – kościelnej osoby prawnej, której byt prawny został unormowany w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁴ i poprzedzających go aktach

¹² Ustawa z dnia 10 lutego 2017 r. o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa, Dz. U., poz. 623 z późn. zm.

¹³ Przewidziane w art. 67 § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2018 r., poz. 155 z późn. zm. kryterium wyboru jednostki reprezentującej Skarb Państwa ma charakter materialnoprawny. Na każdym etapie postępowania sąd orzekający powinien dokonać właściwej reprezentacji Skarbu Państwa przez ustalenie, że podmiotem uprawnionym do podejmowania czynności procesowych w jego imieniu jest dana jednostka. Na postanowienie takie nie przysługuje zażalenie, zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 2013 r., sygn. akt III CZP 14/13, [w:] <http://docplayer.pl/43995025-Postanowienie-sygn-akt-iii-czp-14-13-dnia-5-kwietnia-2013-r-sad-najwyzszy-w-skladzie.html> [dostęp: 28.01.2018].

¹⁴ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski [w:] *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, 2002 [dalej cyt.: KKKW].

normatywnych¹⁵. W sprawach prowadzonych przed sądami daje się bowiem zauważyć brak wnikliwej wiedzy po stronie uczestników postępowania co do kanonicznej regulacji zagadnienia osobowości prawnej jednostek organizacyjnych Kościoła greckokatolickiego w Polsce. Stąd też często przedstawiane są składowi orzekającemu nieuzasadnione zarzuty co do posiadania legitymacji czynnej przez podmioty kościelne. Strony pozwane zarzucały np. brak następstwa prawnego po „zlikwidowanych” przez państwo po 1947 r. parafiach greckokatolickich. W pismach procesowych wzywały do wykazania, że konkretna parafia jest podmiotem, którego mienie określone w *petitum* pozwu, zostało przejęte przez Skarb Państwa, nie biorąc pod uwagę np. zmian terytorium (podział, zniesienie, połączenie, powstanie nowych w miejsce dotychczasowych), nazw czy siedzib tychże parafii dokonanych zgodnie z prawem kanonicznym.

2. Erygowanie kościelnej osoby prawnej

Kościół katolicki tworzy „swoje” podmioty praw i obowiązków, czyli kościelne osoby prawne będące zespołami osób lub zespołami rzeczy¹⁶. Dokonuje się to według norm kanonicznych, w których określo-

¹⁵ Szerzej zob. Pius PP. XII, *Litterae apostolicae motu proprio datae de ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus Cleri sanctitati* (2.06.1957), AAS 49 (1957), s. 433-603 i źródła poszczególnych kanonów tam podane. Szerzej na temat historii kodyfikacji prawa kanonicznego katolickich Kościołów wschodnich zob. R. Potz, *Der Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, [w:] *Handbuch des Katholischen Kirchenrechts*, red. S. Haering, W. Rees, H. Schmitz, wyd. 3, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2015, s. 101-116; J. Łapiński, *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich (próba charakterystyki)*, „Prawo Kanoniczne” 35 (1992), nr 1-2, s. 247-255; L. Adamowicz, *Historia kodyfikacji prawa dla Wschodnich Kościołów katolickich*, [w:] *Historia et ius. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Henryka Karbownika*, red. A. Dębiński, G. Górski, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1998, s. 109-119; T. Płoski, *Kodyfikacja prawa kanonicznego katolickich Kościołów wschodnich*, „Studia Warmińskie” 39 (2002), s. 347-369.

¹⁶ „Oprócz osób fizycznych są w Kościele także osoby prawne, czy to zespoły osób, czy to zespoły rzeczy, będące w prawie kanonicznym podmiotem praw i obowiązków, które odpowiadają ich charakterowi” (kan. 920 KKKW).

no następujące warunki i procedury: 1) substrat w postaci zespołu osób (co najmniej trzy osoby fizyczne lub prawne typu korporacyjnego¹⁷) bądź zespołu rzeczy; 2) cel odpowiadający misji Kościoła, który w realizacji przekracza cel poszczególnych jednostek¹⁸ oraz rzeczywisty pożytek wynikający z utworzenia kościelnej osoby prawnej; 3) istnienie środków koniecznych do realizacji zamierzonego celu¹⁹; 4) statut – wymagany dla tych zespołów osób lub rzeczy, których status nie jest uregulowany prawem powszechnym lub partykularnym²⁰.

Zespół osób lub rzeczy staje się osobą prawną w Kościele z mocy prawa albo dzięki dekretowi kompetentnej władzy kościelnej. Może to być dekret tworzący określoną osobę prawną (o statusie określonym w prawie lub w dekreście) lub też przyznający wyraźnie tę osobowość. Dekret taki jest aktem kościelnej władzy wykonawczej i powinien być

¹⁷ „Zespół osób nie może być erygowany, jako osoba prawna, jeżeli nie składa się z przynajmniej trzech osób fizycznych” (kan. 923).

¹⁸ „Osoby prawne są ustanowione dla celu odpowiadającego misji Kościoła, albo na mocy samego przepisu prawa, albo przez specjalne zezwolenie kompetentnej władzy, wydane w formie dekretu” (kan. 921 § 1).

¹⁹ „Kompetentna władza powinna nadawać osobowość prawną tylko tym zespołom osób lub rzeczy, które realizują specyficzny cel rzeczywiście pożyteczny oraz – po rozważeniu wszystkiego – posiadają środki, które według przewidywań wystarczają do osiągnięcia ustalonego celu” (kan. 921 § 3).

²⁰ „§ 1. Jakkolwiek osoba prawna erygowana za specjalnym zezwoleniem kompetentnej władzy kościelnej powinna posiadać własne statuty zaaprobowane przez tę władzę, która jest kompetentna do erygowania tej osoby prawnej. § 2. Z zachowaniem prawa wspólnego, aby statuty mogły być zaaprobowane, należy ściślej określić w nich następujące kwestie: 1° specyficzny cel osoby prawnej; 2° natura osoby prawnej; 3° komu przysługuje kierowanie osobą prawną i w jaki sposób należy je prowadzić; 4° kto ma reprezentować osobę prawną na forum kościelnym i cywilnym; 5° komu przysługuje dysponowanie dobrami osoby prawnej i kto jest egzekutorem w przypadku wygaśnięcia osoby prawnej, podziału na kilka osób prawnych albo połączenia z innymi osobami prawnymi, zachowując zawsze wolę fundatorów, jak również prawa nabyte. § 3. Osoba prawna nie może ważnie działać, zanim statuty nie zostaną zaaprobowane” (kan. 922).

wydany na piśmie (kan. 1514²¹). Natomiast *ipso iure* osobowość prawną posiadają m.in. Kościoły *sui iuris* (kan. 27²²), eparchie (kan. 177²³), parafie (kan. 280²⁴), egzarchaty (kan. 311²⁵), monaster, konferencje monasterów, zakony, zgromadzenia i ich prowincje oraz domy zakonne (kan. 423²⁶), a także inne jednostki organizacyjne, o których wyraźnie tak stanowi prawo (kan. 921 § 2). Zespół osób powinien być utworzony z co najmniej trzech osób – *tres faciunt collegium* (kan. 923). Jeśli zespół osób ma się składać z osób prawnych typu korporacyjnego, tzn. z zespołów osób, to tych powinno być co najmniej trzy, a każdy z nich po-

²¹ „Akt administracyjny dotyczący zakresu zewnętrznego, z zachowaniem kan. 1520 § 2 i 1527, powinien być wydany na piśmie. Dotyczy to także wykonania tego aktu, jeśli jest przewidziany wykonawca”.

²² „Wspólnota chrześcijan powiązana hierarchią według prawa, którą jako *sui iuris* wyraźnie lub milcząco uznana najwyższa władza w Kościele, w tym Kodeksie jest nazywana Kościołem *sui iuris*”.

²³ „§ 1. Eparchię stanowi część ludu Bożego, która powierzona jest pasterskiej pieczy biskupa ze współpracującym z nim prezbiterium, tak by trwając przy nim jako swoim Pasterzu i zgromadzona przez niego w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię, tworzyła Kościół partykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusa. § 2. Przy erygowaniu, zmianie i zniesieniu eparchii w granicach terytorium Kościoła patriarchalnego należy zachować kan. 85 § 1; w innych wypadkach erygowanie, zmiana i zniesienie eparchii należy tylko do Stolicy Apostolskiej”.

²⁴ „§ 2. Erygowanie, zmiana lub zniesienie parafii należy do Biskupa eparchialnego, po konsultacji z radą kapłańską. § 3. Parafia erygowana zgodnie z prawem posiada z mocy samego prawa osobowość prawną”.

²⁵ „§ 1. Egzarchatem jest częśćka Ludu Bożego, która w związku ze specjalnymi okolicznościami nie została erygowana jako eparchia i terytorialnie lub w inny sposób została określona oraz powierzona egzarchowi jako pasterzowi. § 2. W odniesieniu do erygowania, zmiany i zniesienia egzarchatu, który znajduje w granicach terytorium Kościoła patriarchalnego, należy zachować kan. 85 § 3; erygowanie, zmiana lub zniesienie pozostałych egzarchatów jest zastrzeżona Stolicy Apostolskiej”.

²⁶ „Monaster, konfederacja monasterów, zakon, zgromadzenie i ich prowincje oraz domy prawnie erygowane są osobami prawnymi z mocy samego prawa. Typiki lub statuty mogą wykluczać lub ograniczać zdolność tychże osób do nabywania, posiadania, zarządzania i alienacji dobrami doczesnymi”.

winien być utworzony z co najmniej trzech osób²⁷. Obniżenie liczby członków osoby prawnej poniżej trzech nie oznacza jej wygaśnięcia (o ile statut nie przewiduje inaczej)²⁸. Nawet gdyby pozostał tylko jeden członek, przysługuje mu wykonywanie wszystkich praw zespołu, chociaż faktycznie nie będzie wtedy działał kolegialnie. Członkowi temu nie tylko przysługują prawa, lecz ciąży na nim również obowiązki (kan. 925²⁹).

3. Ciągłość istnienia kościelnej osoby prawnej

Ustanowiona zgodnie z prawem kościelnym osoba prawna trwa nieprzerwanie (kan. 927³⁰). Trwałość to istotna cecha osoby prawnej, różniąca ją od osoby fizycznej, która ze swej natury jest śmiertelna. Chodzi o to, by cele, dla których tworzy się osobę prawną, mogły być realizowane niezależnie od czasu życia i możliwości działania osób fizycznych. Kościelne osoby prawne partycypują w trwałości Kościoła, ale ich trwałość nie jest absolutna. Gdyby zespół osób postanowił się rozwiązać, to jako osoba prawna – faktycznie nieistniejąca z chwilą powzięcia uchwały – prawnie przestałaby istnieć po upływie stu lat od ogłoszenia u-

²⁷ R. Sobański, *Komentarz do kan. 115*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I Normy ogólne*, red. J. Krukowski, Poznań: Pallottinum, 2003, s. 191.

²⁸ „§ 1. Jeżeli prawo inaczej nie zastrzega, troska o utrzymanie, zarządzanie lub wykonywanie dóbr i uprawnień osoby prawnej odczuwającej brak członków powinna należeć do tej władzy, której przysługuje stanowienie o nich w przypadku ustania; władza ta powinna zgodnie z prawem zatroszczyć się o rzetelne wykonanie obciążeń, nałożonych na te dobra, oraz zadbać o dokładne zachowanie woli fundatorów lub ofiarodawców. § 2. Wpisu na listę członków tej osoby prawnej może dokonać, z zachowaniem norm prawa, ta władza, a powinna w przypadku, kiedy należy do niej bezpośrednia piecza nad tą osobą. To samo należy zachować gdy członkowie, którzy pozostali, zgodnie z prawem są niezdolni do sporządzenia wpisu” (kan. 926).

²⁹ „Jeśli pozostaje choćby jeden członek osoby prawnej, a jednak osoba prawna nie przestała istnieć według statutów, wykonywanie wszystkich praw osoby prawnej przysługuje temu członkowi”.

³⁰ „Osoba prawna ze swej natury trwa nieprzerwanie. Wygasa jednak, jeśli zostanie zniesiona przez kompetentną władzę albo jeśli faktycznie nie działa przez okres stu lat”.

chwały o rozwiązaniu. Zaś zniesienie (kasata lub konfiskata) kościelnej osoby prawnej przez władzę świecką powodowałoby prawne nieistnienie osoby prawnej pośrednio, jeśliby ów bezprawny akt³¹ pociągnął za sobą jej stuletnią bezczynność, zaś w przypadku zespołu osób w sto lat po śmierci ostatniego jego członka³². Ustawodawca w kan. 927 § 1 KKKW wychodzi z założenia, że stuletni brak jakiegokolwiek aktywności osoby prawnej powoduje niemożność odnowienia jej działalności. Tym samym, jeśli nie ma żadnej możliwości odrodzenia się osoby prawnej, to jej faktyczne zniesienie powoduje również jej wygaśnięcie prawne. Wygaśnięcie takie następuje *ipso iure* z upływem stu lat. Tak wygasła osoba prawna musi zostać erygowana na nowo³³.

Zagadnienie ciągłości istnienia kościelnej osoby prawnej regulowane było identycznie przed promulgacją KKKW w kan. 30 § 1 motu proprio *Cleri sanctitati*, zgodnie z którym: „Osoba moralna ze swej natury trwa nieprzerwanie; z mocy prawa wygasa jednak, jeśli zostanie zniesiona przez uprawnioną władzę albo jeśli faktycznie nie działa przez okres stu lat”³⁴.

4. Zniesienie kościelnej osoby prawnej

Dekret znoszący kościelną osobę prawną to akt władzy administracyjnej (istnieje także możliwość zniesienia osób prawnych drogą usta-

³¹ F. Bączkowicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, wyd. 3, Opole: Wydawnictwo Diecezjalne św. Krzyża w Opolu, 1957, s. 291.

³² G. Michiels, *Principia generalia de personis in Ecclesia*, wyd. 2, Parisiis-Tornacii-Romae: Typis Societatis S. Joannis Evangelistae, 1955, s. 544.

³³ I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, wyd. 4, Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1948, s. 148.

³⁴ Szerzej zob. M. Sitarz, A. Romanko, *Opinia prawna w przedmiocie następstwa prawnego parafii erygowanych w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej obrządku greckokatolickiego*. Sporządzona na potrzeby spraw prowadzonych przez Sąd Okręgowy w Krośnie o sygn. akt I C 550/11, I C 551/11 i I C 87/16, Lublin 11 września 2017 r., s. 9.

wową) wydany według odpowiednich norm zawartych w prawie kanonicznym i dokonany ze słusznej przyczyny. W szczególności trzeba podkreślić konieczność rzetelnego rozeznania sytuacji i zebrania wystarczających informacji (kan. 1519³⁵). Kompetencję do zniesienia osoby prawnej posiada jedynie z reguły ta władza kościelna, która ją utworzyła (kan. 927 § 1)³⁶. Kościelnych osób prawnych nie może znieść władza świecka, ich trwanie nie zależy bowiem od okoliczności zewnętrznych. Okoliczności takie, jak np. brak środków do działania, zanik celu, dla którego realizacji ją utworzono, a nawet działanie na szkodę Kościoła mogą stanowić przyczynę zniesienia osoby prawnej, ale same z siebie nie powodują jej wygaśnięcia. Pozbawienie osobowości prawnej przez władzę państwową nie wywiera skutków na forum kanonicznym, może jednak spowodować faktyczny brak działalności osoby prawnej³⁷.

W razie wygaśnięcia kościelnej osoby prawnej, przeznaczenie jej dóbr i praw majątkowych, jak również przejęcie zobowiązań jest regulowane przepisami prawa i statutów. Należy jednak zawsze zachować wolę fundatorów lub ofiarodawców oraz prawa nabyte – nikt bowiem nie powinien ponosić krzywdy z powodu zniesienia kościelnej osoby prawnej. Jeżeli przepisy prawa i statuty nie zawierają unormowań w tym zakresie przechodzą one na osobę prawną bezpośrednio wyższą (kan. 930).

W praktyce częściej niż całkowite zniesienie kościelnej osoby prawnej ma miejsce jej podział terytorialny. Ustawodawca w KKKW stano-

³⁵ „§ 1. Ten, kto wydaje dekret, powinien mieć przed oczyma i kierować się tym, co wydaje się najbardziej służyć zbawieniu dusz i dobru publicznemu, z zachowaniem ustaw i prawnych zwyczajów, sprawiedliwości i słuszności. § 2. W dekrete powinno zostać podane przynajmniej streszczenie motywów; jeśli zaś niebezpieczeństwo szkody publicznej lub prywatnej sprzeciwia się podaniu motywów, należy je zamieścić w tajnej księdze, jak również okazać temu, kto rozpatruje ewentualny rekurs przeciw dekretowi, jeśli sam o to prosi”.

³⁶ Wyjątki od tej zasady zawarte są w kan. 438, 507, 556, 566 KKKW.

³⁷ R. Sobański, *Komentarz do kan. 120*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, s. 198.

wi: „Podział terytorialny osoby prawnej ma być tak przeprowadzony, że albo jej część zostaje połączona z inną osobą prawną, albo z oddzielnej części eryguje się odrębną osobę prawną” (kan. 929). Tym samym część jednej osoby prawnej może zostać połączona z inną osobą prawną. Wtedy liczba osób prawnych nie ulega zmianie. Może też nastąpić – mimo że ustawodawca kodeksowy wprost o tym nie stanowi – połączenie osób prawnych, w wyniku którego następuje zniesienie dotychczasowych osób prawnych i erygowanie w ich miejsce nowej osoby prawnej. Wreszcie może dojść do wyodrębnienia części jednej osoby prawnej i utworzenia z niej nowej osoby prawnej. W tej sytuacji liczba osób prawnych się zwiększy. Zarówno połączenia, jak i podziału osób prawnych może dokonać tylko kompetentna władza kościelna. Dokonując tych czynności powinna ona działać wspólnie przeznaczone dla pożytku całego terytorium i należności, które były zawarte dla całego terytorium podzielić zgodnie z zasadą dobra i słuszności z zachowaniem wszystkich i poszczególnych obowiązków, jak również woli pobożnych fundatorów lub ofiarodawców, praw nabytych i statutów, którymi osoba prawna się rządzi (kan. 929).

Parafie greckokatolickie istniejące na terenie Polski przed 1947 r. posiadały osobowość prawną i nigdy nie zostały zniesione przez kompetentną władzę kościelną. Majątek tych parafii został jedynie przejęty przez Skarb Państwa na podstawie przepisów prawa państwowego³⁸. Potwierdza to stanowisko Sądu Najwyższego w wyroku z dnia 25 lutego 2015 r.³⁹: „W Kościele Katolickim prawo zwyczajowe miało i nadal ma znaczenie. Jeżeli zwyczajowo przyjmowano, że jakaś parafia istniała

³⁸ Dekret z dnia 28 września 1949 r. o zmianie dekretu 5 września 1947 r. o przejęciu na własność Państwa mienia pozostającego po osobach przesiedlonych do ZSRR, Dz. U. Nr 53, poz. 404.

³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2015 r., sygn. akt IV CSK 312/14, Legalis nr 1213092.

od niepamiętnych czasów, to nie miano wątpliwości, że jej byt ma charakter prawny i korzysta ona z osobowości prawnej⁴⁰.

Zakończenie

Rozpatrując kwestie osobowości prawnej kościelnych osób prawnych należy zawsze patrzeć przez pryzmat dwóch porządków prawnych – prawa państwowego i prawa kanonicznego. To przepisy prawa kanonicznego (w tym przypadku Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich i aktów normatywnych go poprzedzających) decydują o nabyciu i utracie osobowości prawnej przez kościelne osoby prawne. Władza państwowa nie ma żadnych kompetencji w zakresie utworzenia (erygowania) kościelnych osób prawnych, zmian ich terytorium, nazw czy siedzib, a także w zakresie ich zniesienia. W aktualnym porządku prawnym wyraźnie wskazuje na to art. 4 ust. 2 Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską⁴¹, który stanowi, że Rzeczpospolita Polska uznaje osobowość prawną wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego. Zgodnie z art. 72 u.s.p. dowodem posiadania nabytej zgodnie z prawem kanonicznym osobowości prawnej przez istniejące w dniu 23 maja 1989 r. kościelne osoby prawne jest wymienienie ich w: a) ostatnim wydanym drukiem przez diecezję lub archidiecezję przed wejściem w życie ustawy wykazie jednostek kościelnych i duchowieństwa (schematyzmie diecezjalnym); b) ankiecie statystycznej zakonu lub prowincji zakonnej, złożonej według stanu z dnia 31 grudnia 1988 r. Urzędowi do Spraw Wyznań; c) decyzjach o niezgło-

⁴⁰ M. Sitarz, A. Romanko, *Opinia prawna w przedmiocie następstwa prawnego parafii*, s. 12.

⁴¹ *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

szeniu zastrzeżeń przeciwko utworzeniu parafii, wydanych na podstawie art. 1 i 2 dekretu *o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*⁴².

Odnosząc się do spraw prowadzonych przez sądy powszechne z powództwa parafii greckokatolickich podkreślić należy, iż „po 1947 r. – pomimo przejęcia majątku parafii na rzecz Skarbu Państwa – kompetentna władza kościelna nie zniosła tych parafii, jak też nie zaistniał faktyczny brak działania przez okres 100 lat. Dlatego też, jako kościelne osoby prawne, trwały nieprzerwanie do 1991 r., kiedy to zostały «reaktywowane», a następnie kompetentna władza kościelna na podstawie prawa kanonicznego ustaliła ich nowe granice, powiadamiając o tym fakcie również odpowiedni organ państwowy»⁴³.

Bibliografia

Źródła prawa

- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; tekst polski [w:] *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, tł. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, 2002.
- Dekret z dnia 28 września 1949 r. *o zmianie dekretu 5 września 1947 r. o przejęciu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR*, Dz. U. Nr 53, poz. 404.
- Dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. *o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, Dz. U. z 1957 r., Nr 1, poz. 6.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.*, Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.
- Pius PP. XII, *Litterae apostolicae motu proprio datae de ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus Cleri sanctitati* (2.06.1957), AAS 49 (1957), s. 433-603.
- Ustawa z dnia 10 lutego 2017 r. *o Krajowym Ośrodku Wsparcia Rolnictwa*, Dz. U., poz. 623 z późn. zm.

⁴² Dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. *o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych*, Dz. U. z 1957 r., Nr 1, poz. 6.

⁴³ M. Sitarz, A. Romanko, *Opinia prawna w przedmiocie następstwa prawnego parafii*, s. 17.

- Ustawa z dnia 11 października 1991 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 107, poz. 459.
- Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2011 r., Nr 18, poz. 89.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2018 r., poz. 155 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2018 r., poz. 380.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2017 r., poz. 459 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz. U. z 2017 r., poz. 1369 z późn. zm.

Orzecnictwo

- Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 25 listopada 2013 r., sygn. akt II OPS 1/08, LEX nr 1391695.
- Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 29 stycznia 2015 r., sygn. akt II OSK 687/07, [w:] <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/01A3A764D0> [dostęp: 28.01.2018].
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 2013 r., sygn. akt III CZP 14/13, [w:] <http://docplayer.pl/43995025-Postanowienie-sygn-akt-iii-czp-14-13-dnia-5-kwietnia-2013-r-sad-najwyzszy-w-skladzie.html> [dostęp: 28.01.2018].
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 8 maja 2013 r., sygn. akt I ACa 880/12, [w:] [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000000503_I_ACa_000880_2012_Uz_2013-05-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000000503_I_ACa_000880_2012_Uz_2013-05-08_001) [dostęp: 28.01.2018].
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2015 r., sygn. akt IV CSK 312/14, Legalis nr 1213092.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2012 r., sygn. akt V CSK 207/11, [w:] https://mojepanstwo.pl/dane/sn_orzeczenia/12915,v-csk-207-11 [dostęp: 28.01.2018].

Literatura

- Adamowicz, Leszek. 1998. „Historia kodyfikacji prawa dla Wschodnich Kościołów katolickich.” W *Historia et Ius. Księga Pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Henryka Karbownika*, red. Antoni Dębiński, i Grzegorz Górski, 109-119. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Bączkiewicz, Franciszek, Józef Baron, i Władysław Stawinoga. 1957. *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 1. Wyd. 3. Opole: Wydawnictwo Diecezjalne św. Krzyża w Opolu.

- Bielecki, Marek. 2015. *Stan prawny nieruchomości Archieparchii Przemysko-Warszawskiej w latach 1944-2014*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Grabowski, Ignacy. 1948. *Prawo kanoniczne*. Wyd. 4. Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa.
- Łapiński, Józef. 1992. „Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich (próbą charakterystyki.” *Prawo Kanoniczne* 35, nr 1-2:247-255.
- Michiels, Gommarus. 1955. *Principia generalia de personis in Ecclesia*. Ed. 2. Parisiis-Tornaci-Romae: Typis Societatis S. Joannis Evangelistae.
- Płoski, Tadeusz. 2002. „Kodyfikacja prawa kanonicznego katolickich Kościołów wschodnich.” *Studia Warmińskie* 39:347-369.
- Potz, Richard. 2015. “Der Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium.” In *Handbuch des Katholischen Kirchenrechts*, ed. Stephan Haering, Wilhelm Rees, and Heribert Schmitz, ed. 3, 101-116. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet.
- Sitarz, Mirosław, i Agnieszka Romanko. 2017. *Opinia prawna w przedmiocie następstwa prawnego parafii erygowanych w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej obrządku greckokatolickiego*. Sporządzona na potrzeby spraw prowadzonych przez Sąd Okręgowy w Krośnie o sygn. akt I C 550/11, I C 551/11 i I C 87/16, Lublin 11 września 2017 r.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Komentarz do kan. 115.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I Normy ogólne*, red. Józef Krukowski, 191-192. Poznań: Pallottinum.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Komentarz do kan. 120.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1: *Księga I Normy ogólne*, red. Józef Krukowski, 198-199. Poznań: Pallottinum.
- Stec, Piotr, i Dariusz Walencik. 2011. „Rewindykacja nieruchomości osób prawnych Kościoła katolickiego w postępowaniu przed sądami powszechnymi.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 3:23-50.
- Walencik, Dariusz. 2013. *Nieruchomości Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918-2012. Regulacje prawne – nacjonalizacja – rewindykacja*. Katowice: Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka.
- Wojciechowski, Grzegorz. 2015. „Status prawny Kościoła *sui iuris*.” W *Kościół lokalny w Kościele Chrystusa*, red. Robert Kantor, 61-77. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.

Osoby prawne Kościoła greckokatolickiego w Polsce jako strona powodowa postępowania sądowo-regulacyjnego

Streszczenie

W Kościele osobami prawnymi są zespoły osób (*universitates personarum*) albo zespoły rzeczy (*universitates rerum*). Osoba prawna – ustanowiona zgodnie z prawem kościelnym – ze swej trwa nieprzerwanie. Kościelna osoba prawna wygasa, jeśli zostanie zniesiona przez kompetentną władzę, albo – *ipso iure* – nie działa przez okres stu lat. Po wygaśnięciu publicznej osoby prawnej przeznaczenie jej dóbr i praw dziedzicznych, jak też zobowiązań jest regulowane prawem i statutami. Należy jednak zawsze zachować wolę fundatorów lub ofiarodawców oraz prawa nabyte. Jeżeli przepisy prawa i statuty nie zawierają unormowań w tym zakresie przechodzą one na osobę prawną bezpośrednio wyższą.

Słowa kluczowe: kościelna osoba prawna, zniesienie kościelnej osoby prawnej, Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich

Legal Entities of the Greek-Catholic Church in Poland as a Plaintiff of Judicial and Regulatory Proceedings

Summary

Juridic persons in the Church are either aggregates of persons (*universitates personarum*) or aggregates of things (*universitates rerum*). A juridic person – established in accordance with the Church law – is perpetual by its nature. A juridic person in the Church is extinguished if it is legitimately suppressed by competent authority or *ipso iure* has ceased to act for a hundred years. Upon the extinction of a public juridic person, the allocation of its goods, patrimonial rights, and obligations is governed by law and its statutes. However, the will of the founders and donors and acquired right must always be preserved. If the law and statutes give no indication, they go to the juridic person immediately superior.

Key words: Church legal entity, suppressing of the Church legal entity, Code of Canons of the Eastern Churches

Information about Author: ADAM LESZCZYŃSKI J.C.L., lawyer, doctoral student at the Department of Constitutional and Confessional Law, Faculty of Law and Administration, University of Opole, Plac Kopernika 11A, 45-040 Opole, Poland, e-mail: adam.leszczynski@astor.com.pl

Information about Author: Rev. DARIUSZ WALENCIK, Professor, Department of Constitutional and Confessional Law, Faculty of Law and Administration, University of Opole, Plac Kopernika 11A, 45-040 Opole, Poland, e-mail: dwalencik@uni.opole.pl